

A kolozsvári kiállítás után – 1884 augusztusában – több neves festő is Kalotaszegre látogat. *Bruck Lajos* és *Telepy Károly* Bánffyhunyon és Magyargyerőmonostoron. *Sárdi István* és *Vastagh Géza* Bánffyhunyon láttak munkához. Vendéglátójuk *Gyarmathy Zsigáné* Kalotaszeg nagyszasszonya volt.

A sajtóban Bruck és Telepy elragadtatással nyilatkozott Kalotaszeg színes világáról, gazdag motívumkincséről. A Párizsban élő Bruck Lajos ekkor határozta el, hogy rövidesen hosszabb időre visszatér Kalotaszegre. (Kolozsvári Közlöny, 1884. VIII. 12.)

Gyarmathy Zsigáné, a vendéglátó, „*Kalotaszegről*” című írásában (Ellenzék, 1885. VI. 19.) részletelesen beszámolt az ekkor készült képekről: „Bruck Lajos egyik képe a *Behordás* ... Bánffyhunyon végén az országút mellett ülnek a szegények, négyökrös vagy bivalyos tele szekerek kanyarodnak be a mezőről, minden gazda egy-egy búzakévet dob le a szegényeknek. Tele van a kép költészettel – lelkesedik az írónó – mintha a friss szalma egészséges illatát érezné az ember az alkonyi levegőben”.

A gyerőmonostori határon festette Telepy Károly „*Szamosél*” című képét. „Sziklás hegyek sötétlő fenyvesein túl a hóval barázdált Vlegyása – írja a beszámoló – a művész elragadtatva áll a mélység szélén, lent a sziklamederben fehér gyöngyöző tajtékot verve csattogva rohan az ifjú Szamos. A hegyek színváltozata, a levegő tisztasága, a víz és fenyvesek moraja teremtő ihletre ragadják a művészt”. Ez a kép a budapesti országos tárlaton is szerepelt, ahol *Ferenc József császár és király* vásárolta meg.

Bruck Lajos kalotaszegi útjáról az országos hetilap a népszerű *Vasárnapi Újság* is beszámolt: „A nyár egy részét a neves festő Erdélyben töltötte – szólt a híradás – kalotaszegi tanulmányából lesz alkalmunk közölni” bizakodik a szerkesztő (1884. 52. sz.). Valóban a következő számokban láthatjuk a Bánffyhunyon festett „*Paraszt gazdá*”-t (1886/24. sz.) és a Magyarbikalon készült „*Kalotaszegi udvarház*”-at (1887. 25.sz.). Ez utóbbi festményről írta Gyarmathy Zsigáné: „A képünkön látható udvarház magasan, vidáman emelkedik ki (a tájból) virágos verandájával repkénnyel koszorúzott homlokzatával. Olyan bájos kép ez, hogy nem csoda, ha Bruck Lajos jeles képvisőnk egy szép olajfestményen megörökítette. Ez a ház a Báthory-nővérek tulajdona...”.

Hány képet festett Kalotaszegen Bruck Lajos azt nehéz megállapítani, a művész hagyatéki kiállításának képes katalógusában (Bp. 1911) azonban több képe is szerepelt: pl. *Kalotaszegi szoba*, *Kalotaszegi leány*, *Kalotaszegi menyecske*, *Kalotaszegi asszony gyermekével*, *Bánffyhunyadi gazda*, *Éva Bánffyhunyadi*.

Telepy Károlynak a fentebb említett festményén kívül még két Bánffyhunyon készített művét ismerjük: a „*Tudtam, hogy felkötik*” című betyártémát ábrázoló romantikus képét és a „*Konyha belseje Bánffyhunyon*” című festményét. Mindkét alkotás szerepelt az 1906-os Telepy-kiállításon, amelyet a budapesti Műcsarnokban rendeztek.

A következő években *Munkácsy Mihály* (1891) és az angol *Walter Crane* (1900) is ellátogatott Bánffyhunyadra. 1898 nyarán Gyaluban pedig – elsősorban külföldi képzőművészekből álló – *festőkolónia* működött (Ellenzék, 1898. IX. 5.).

A XX. század elején aztán a *Malonyai-vállalkozás* során elindult Kalotaszegre a magyar képzőművészek második hulláma, közöttük Edvi Illés Aladár, Körösfői Kriesch Aladár, Undi Mariska, Juhász Árpád. Ezek a művészek alkotásaikkal új korszakot nyitottak a táj képzőművészetének történetében.

Sebestyén Kálmán

„Móduvázó” bukovinai székelyek

Ha a bukovinai székelyekről szóló szakirodalmat olvassuk, a XIX. és XX. századi tudósítások mind-egyike kiemeli a Bukovinában letelepült öt magyar falu (Hadikfalva, Andrásfalva, Istensegíts, Józseffalva és Fogadjisten) lakosságának tömeges elszegényedését. Ez a nagyszámú földnélküli vagy csak nagyon kevés földdel rendelkező szegény ember egyik napról a másikra tengette életét, minden lehetőséget megragadott, hogy keresethez jusson, meglegyen a mindennapi betevő. Az asszonyok a keveske földön káposztát, hagymát, krumplit termesztettek, s a radóci piacon eladták. Télen festékest¹ s mindenféle vászonneműt szöttek, amit ugyancsak Radócon értékesítettek. Különösen a festékeik voltak kelendők, a környék más nemzetiségű lakosai zivizesen vásárolták. Sok özvegyasszony ebből tartotta el családját. A férfiak, de már a tíz éves gyermekek is elszegődtek Moldvába hét hónapra, mező-

¹ Festékes: színes gyapjúból szőtt, geometrikus mintázatú szőnyeg.

gazdasági idénymunkára. A legtöbb szegény embernek ez volt az egyetlen lehetősége, hogy megéljen. De dolgoztak a vasútnál pályamunkásként, elmentek Erdély vagy Besszarábia legtávolabbi gyáraiba is vagonrakónak vagy más betanított munkásnak.

Idős székely emberekkel beszélgetve, még most is gyakran felbukkan a Bukovinában átélt nyomasztó szegénységnek egy-egy epizódja. 1971-ben az Istensegítsen élt Gáspár Simon Antal mesélt nekem az ő „Módúvában” (Moldvában) eltöltött fiatal éveiről. Megdöbbenve szembesültem először azzal a testi-lelki nyomorúsággal, amit a moldvai idénymunka jelentett. Dolgozatom a tömeges elszegényedés okairól és az ún. „módúvások” életéről szól a szakirodalom és a saját gyűjtésem alapján.

Az 1776–1786-ig Bukovinában letelepült székelyek házhelyet és 18 fálca (kb. 36 hold) földet, ezenkívül pénzbeli támogatást és adómentességet kaptak, ami eleinte biztosította a családok megélhetését. De hamarosan megkeserítette életüket a földesurak által követelt dézma és robot, s az ezzel kapcsolatos visszaélések és kegyetlenkedések. Mindezeknek az 1848-as jobbágyfelszabadítás vetett véget. Ez sokat lendített a bukovinai magyarok helyzetén, a XIX. század második felében kialakult egy jómódú kiscgazda réteg. A tartomány gazdasági élete is fellendült, különösen Csernowitz kereskedelme és ipara, ami ugyancsak jótékony hatással volt a magyar falvak életére². A fellendülés rövid ideig tartott, az 1880-as évekre már súlyos válság alakult ki. A nagyarányú népszaporulat miatt kevés lett a föld, s egyre több a földnélküli szegény ember. A bukovinai magyarok lélekszáma száz év alatt csaknem négyszeresére nőtt. Az istensegítsi születésű László Mihály, akit 1864-ben Druzibaczkya György plébános küldött ki Magyarországra tanulni, s Budapesten a Hold utcai gimnázium igazgatója lett, felhívta a magyar közvélemény figyelmét a bukovinai székelyek nehéz helyzetére. 1877-ben a következőket írta a Földrajzi Közleményekben: „Nem csoda, ha a föld kevés lévén, a szegénység minden faluban nagy mértékben növekszik; ház házra épül, új és új családok keletkeznek, s míg mi itthon a magyar faj szaporatlanságáról panaszkodunk, addig a bukovinai csángóknál oly nagy a szaporaság, hogy egy-egy családnál gyakori a 10-15 gyermek, a hat, 8-12 gyermek pedig föl se tűnik. Egy ilyen család három-öt holdból nem élhet, s a kis vagyon fölosztásával csak a koldusbot jár minden erőmegfeszítés mellett is. A túlszaporaság következtében az amúgy is apró birtokok úgy szétarabolóttak, hogy a magyarság legnagyobb része – igen kevés kivétellel – Moldvában és Oláhország más részeiben kénytelen tölteni a munkaidőt, hogy családjának a mindennapi kenyeret megkereshesse.”³ Ugyancsak László Mihály írja a józseffalviakról: „A magyarság közt csak harminc gazda tud megélni a magyéból anélkül, hogy Moldvába mennének dolgozni. Ezek közt kettő van huszonhat holdas, a többi le egész két holdig birtokos; hetvennek alig van valamije, negyvenháromnak pedig egy talpalatnyi földje sincs.”⁴

A jobb megélhetés reményében indultak el a bukovinai magyar családok ezrei az akkori Magyarország távoli vidékeire, s új településeket alapítottak, vagy ún. csángótelepeket építettek valamelyik már meglévő helység szélén. Az első nagy kitelepülési láz 1883-ban volt, amikor több mint háromezren költöztek az Al-Duna mellé. Még a kitelepítés megindulása előtt Tomka Károly, andrásfalvi református lelkész az alábbi indokkal kéri Nagy Györgyöt, a telepítési kormánybiztost, hogy járuljon hozzá az utazás költségeihez: „Útiköltség nélkül pedig ezeket a szegényeket, midőn máról holnapra való tüzelőjük sincs, az első állomásig is mind megvenné az Isten hidege. Hiszen, hogyha az oláh bojárok már karácsonykor hozzák be a pénzt Moldovából, s húsz, harminc, sőt negyven forintot is szívesen előlegeznek a nyári munkára, amibe csak 6 hónap múlva kezdenek; Magyarország nem tudná meghozni azt az áldozatot, amit – hogy a munkát biztosítsa – egy oláh bojár is megtesz?... nem bírnak velük, főlsezik a moldvai pénzeket, hogy legalább a tavaszig kihúzhassák életük fonalát. S akkor aztán újra Moldvába szállingóznak, s ott viszik a legbaromibb munkát egész késő őszig azért, amit a télen megesznek, hogy jövő karácsony felé ismét hazavergődjenek betegen, megnyomorodva, félig halálra kínozva.”⁵

Jancsó Elemér a két világháború között meglátogatta a bukovinai magyar falvakat, és 1934-ben a következőket írta gazdasági helyzetükről: „A magyar falvak lakossága legnagyobbbrészt kisbirtokos. Birtokkülönbség van itt is a parasztság körében, de a gazdag parasztsók száma elenyészően kevés. Hadikfalva ötezer lakójából mindössze húsz-harminc földműves birtoka haladja meg a harminc holdat.

² Jancsó Elemér: A bukovinai magyarság. Különlenyomat a Korunk 1938. januári számából. 4. old.

³ László Mihály: A bukovinai magyarok. Vasárnapi Újság, 1875. jan. 3. 2–3. old. (Foki-Solyomár-Szöts: Források a bukovinai székelyekről. Szekszárd, 2000. 200. old.)

⁴ László Mihály: A bukovinai magyarok közt. A Hon. 1875. aug. 15. 1–2. old. (Foki-Solyomár-Szöts: Források... 206. old.)

⁵ Nagy György: Emlékirat az al-dunai munkálatokról és a bukovinai magyarok hazatelepítéséről. Szeged 1883. (Foki Solyomár-Szöts: Források... 229–230. old.)

Gáspár Simon Antalné, Gáspár Simon Antal és Fábíán Mátyásné 1971-ben (Szerző felv.)

Átlagjában úgy Hadikfalván, mint a többi magyar telepesközségben egy-egy család kettő-négy holdnál többel nem igen rendelkezik, és ebből a néhány holdból kell megélnie sokszor tíz-tizenöt embernek... Kénytelenek tehát munkájukat áruba bocsátani sokszor a legmegalázóbb feltételek mellett... A tél közepén, mikor a magyar falvak szegényei nélkülözni kezdenek, kifogy utolsó kenyerek és fájuk, akkor jelennek meg hiénamódra a Regát ismert munkásszerzői, hogy a kiéhezett parasztokat munkára toborozzák. És a szegény parasztság, melynek életnívója hallatlanul alacsony, igényei minimálisak, minden esetben bedől a leglealázóbb munkafeltételekbe, és jóformán ingyen adja el saját és családjá munkáskezeit Moldova bojárjainál. Tavasszal és nyáron a cukorrépa-ültetvényekre tömegesen vonulnak ki szeke-reiken Bukovina magyar szegényei.⁶

A moldvai földesurak, a „bojérok” szívesen foglalkoztattak bukovinai magyarokat, mert szorgalmas, jó munkaerőnek tartották. Évente több ezer szegény ember kereste meg az egész évi kenyerét „Módúvában”. A földesurak megbízottai, a *meklerok* már ősszel megkezdtek a toborzást a következő évi munkákra, szántásra, kapálásra, aratásra, cséplésre. A meklerok minden faluban a bíró közvetítésével kötötték meg a szerződést a munkásokat képviselő bandagazdával, akit Bukovinában *kálfának* neveztek. A munkások bérét előre kifizették, ami nagyon sokszor már el is fogyott tavaszra, amikor a munkára sor került. A munkabéren kívül a bojér fizette az útiköltséget, gondoskodott a szállásról és étellezésről.

László János, aki maga is kilenc éven át dolgozott Moldva valamelyik földesuránál, az elvégzett munka szerint három csoportba sorolta a munkásokat.⁷ A *kaszások* voltak a legrangosabbak, a füvet vagy a gabonát vágták le általányban. Ők kapták a legnagyobb fizetést, a levágott terület arányában fizették őket pénzzel, kukoricaliszttal és juhtúróval. Tíz ember dolgozott együtt, közülük került ki a kálfa és a szakács is. A szakácsnak csak a málfőzéshez kellett érteni, hiszen csak máltét és juhtúrót kaptak enni. Járt még egy-egy *fluska* pálinka is minden étkezéshez.

⁶ Jancsó Elemér: A bukovinai magyarok mai helyzete. Különlenyomat a Magyar Szemle 1934. szeptemberi számából. 4–5. old.

⁷ László János: A Bukovinában élő (élt) magyarság és kirajzásának története 1762–1914-ig, az első világháború kitöréséig. Kolozsvár, 2005. 93–97. old.

A második csoport a *masinások*, itt 40-50 férfi, nő és gyermek dolgozott együtt egy hónapig. Csépelek, eleinte cséphadaróval, később cséplőgéppel. Ha a rossz időjárás vagy egyéb ok miatt nem tudtak dolgozni, ezek a napok nem számítottak bele az egy hónapba. Így sokszor az egy hónapból kettő lett, de a fizetést az alku szerint csak egy hónap után kapták. Az élelem itt is csak máléból és tőróból állott, vasárnap kaptak fejkenként fél kiló húst is. Hetipénzt fizettek, kukoricaliszt és juhtúró valamint étkezőskor egy fluska pálinka volt a kereset.

A *hónapszámósok* 3-9 hónapra szegődtek el, szántottak és vetettek. Gyermekeket is dolgoztattak, ha tudták hajtani az ökröket. Hat ökör hajtása azonban nem volt egyszerű feladat. Élelmezésük, ellátásuk ugyanolyan volt, mint a többi munkásé, csak a gyermekek nem kaptak pálinkát. Hetente fizették őket, s kéthavonta kaptak egy pár bocskort is. A tisztálkodás hiánya miatt megtetvesedtek, mindenféle fertőző betegséget kaptak. Sok volt köztük a trachomás és a tbc-s.

Az első világháború tájkán új munkaforma jelent meg, a *részes kapálás*. A megkapált földön termelt kukoricának egyharmada vagy egynegyede a kapálóé volt. Ezenkívül járt még neki a málélisz és a juhtúró is. Sokan a kaszálás vagy a csépelés mellett még részeskapálót is vállaltak, így volt a legkifizetőbb.

Az istensegítsi születésű Gáspár Simon Antal családja kevés földdel rendelkezett. Édesapja korán meghalt, így már kamaszként ő lett a család fenntartója. 15 évesen idénymunkával kereste meg a család kenyerét Moldovában. Tehetséges gyermek volt, elemi iskoláit kitűnően végezte, de a szegénység miatt nem tanulhatott tovább. Jó írásbeli kifejezőképességgel rendelkezett, felnőttként több mint 60 füzetbe írta le faluja szokásait, élete történetét. Domokos Pál Péter csaknem 600 egyházi és világi dallamot gyűjtött tőle. Írásából részleteket közöl Sántha Alajos 1942-ben, Forrai Ibolya 1986-ban és Erdélyi Zsuzsanna 1980-ban.⁸ Füzeteinek nagy része még kiadatlanul vár sorsára. Élete utolsó szakaszában Halásztelken, a fiánál élt. Itt látogattam meg 1971-ben, ekkor beszélt a moldvai munkáséletéről. A beszélgetést felvettem magnetofonra, kicsit átszerkesztve úgy adom közre, ahogy akkor elhangzott.

Istensegítsen hány nagygazda, középbirtokos és kisbirtokos volt?

Nagygazdák vótak a falunak körülbelül úgy negyed része, akikre rá lehetett mondani, hogy nagygazda. Ezeknek vót húsz, huszonöt, harminc, vót negyven hód és. Szóval hát ott nálunk fácsát számítottak ugyé. Hát például Szöcs Jósának vót negyvenöt fácsa főggye, az annyi mind kilencven hód. De az és úgy gyütötte össze, mikor nyöcvanháromba vitték a magyarokat kí az Al-Dunához, telepítették Székelykevé, Sándorégyházát, Hértelendifalvát, akkor azok a főggyyiket otthatták. S ez bíró vót akkor, s összegyütötte. Oszta vót még ojan huszonöthódas, harminchódas, szóval mondom egy negyedrészt. Oszta vótak küsseb gazdák, ojan tíz fácsás, öt fácsás, az újra vót körülbelül egyharmada. Oszta a húsz parazsinások,⁹ ezek vótak a legtöbbben.

Hányan voltak föld nélkül?

Sokan vótak, azt lehetett mondani, hogy a községnek egy hatod része hát az tiszta föld nélkül vót.

Hogyan éltek a földnélküliek?

A mai gyermekék el se tudják képzelni, hogy mējen szomorú sors vót a szegényeké. Szóval mindēn szegēnnek vót egy viskója, ēty háza, s ēty kicsi kert, de ēgyeb sēmmi. Abból nem lehetett mēgēlni, el kellētt mēnni, hotyha nagy család vót, s ez vót a legtöbb, s az asszon nem tudott mēnni, csak a férfi, leginkább Móduvába.

Aki nem mēnt Móduvába, az a nagygazdánál napszámos vót. Nem és napszámos vót, hanem tiszta rabszöga, met dógozott réggeltől estig, s aval egy fazakacska aluttejet kapott érte. Nézze, én nem vagyok ellensége sēnkinek, de nagyon kihasználták a szegēn embērēkēt a gazdák még annak idején. Vagy vótak ojanyok, akik ma és odatesztek Móduvába, akik egész családotól elmēntek, s otragadtak. Ott marattak, még ma és ott vannak. Űty hogy mosmá a gyermekék vaj az unokájik nem és tuggya, hogy magyarok vótak-ē vaj nem.

Aszta vótak ojanyok, akik vették a vāndorbotot, s jöttek ki Magyarországra nyöcvanhárom után. (1883-as al-dunai kitelepítés után.) Vannak Kērēsztūron, Dēván, Babsán, Szatmárba, szóval mindēnfēle

⁸ Sántha Alajos: Bukovinai magyarok. Kolozsvár, 1942. 152–164. old. Gáspár Simon Antal: Az én szülőföldem Istensegítsi. Közreadta Forrai Ibolya. Bp. 1986. Gáspár Simon Antal: Az öröm után jött a nagy bánat. Közreadta Erdélyi Zsuzsanna. Som. VIII. 1980. 5.; 47–57. old.

⁹ Prosina (székelyesen parazsina): területmérték, olyan négyzet, amelyiknek minden oldala 5,7 méter hosszú. A négy parazsina széles, nyolcvan hosszú földterület volt egy fálcsa. A fálcsa kb. 1,5 hektárnyi terület.

elvándoroltak. De hát akárhova ment, a szegénység késérte, met hotyha nem vót kovász, amiből mēkkejēn a tészta, hát csak szegén lett. Járt a szegénység, bujdosott erre is, arra is.

Azok, akik nyócvanháromba kitelepültek az Al-Dunához, hát egy része ott maradt, de nagyon sokan hazajöttek. Met ott ugyē ököť letelepítették a Duna mēntyibe, ott a zárterületre. S akkor jött ez a dunai nagy árvíz, s megijedtek, s ott hattak mindēnt, s eljöttek. Szóval én most csak az én családomról beszélék. Édēsanyám akkor nyóc esztendős lejánka vót, amikor elmēntek a nagymamájék. Itthon hattak nyóc fácsa földet, az tizēnhat hód föld. Abból mēgélhetek vóna itthon ēs, de mēntek, ha ēccēr mēntek min Magyarországra, hát mēntek ök ēs, ott hatták a házot, mindēnfélét. Útyhogy abból sēmmit se kaptak mēg, mikor visszamēntek hat esztendő múlva, me visszajöttek, nem kaptak sēmmit se. Még a házíkot se kapták mēg, met azt amit házot hattak, lerontották, elhorták, s aval ami ház ott vót idegēnyēdvē, az másē, más épített oda. Nohát idegēn hászhoz kellēt szájanak. Oszta sok törvénkezēs után valahogy visszatörvénkették. Visszapērēlték a hászhelyet, de a földēkből sēmmit se kaptak vissza.

Anti bácsinak hány hold földje volt Bukovinában?

Nekēm ott körülbelöl öt hód. Szegén ember vótam, erőst sokat jártam Móduvába. Nahát erről tudnék sokat beszélni. A móduvai élet, tuggya, ez ez nagyon keserves. Hát ma el se képzelhető az a szērēncsétlen helyzet.

Hányszor és mikor járt Moldvában?

1910-be először. A háború előtt négyszer vótam. Körülbelöl a háború után ēs vaj néccer-ōccör vótam még. Útyhogy nyóccor-kilencer vótam Móduvába. Legelőször amikor mentem, hát ojan kamasz gyermek vótam. Hēt hónapra mēntem. Úgy neveztek azt az olá birtokot Jérdicsēn, Jástól [Iași] úgy körülbelöl harminc-nēgyven kilométerre vót.

Milyen munkát végeztek azon a birtokon?

A mezei munkát mind. Szántás, vetés, kapálás, akkor aratás, cséplés, s újra az őszi szántás, ezt mind, mind. A fēlnötteknek más vót a munka, s a gyermekēknek mēgint más.

Hát munkót fogadtak szántani. Most hát én ökrövel addig sose dógoztam. Hat ökröt befogni, amikor mind egyformák! Olyanyok vótak, hogy ēggyik annyi mind a másik. Hát azt nem lehetett mēgüsmerni, amikor kellēt befogni a hat ökröt. Egy ember, szóval egy-egy gyermek szántott hat ökrövel s négy borozdájú ekével. Imá az ekével nem vót baj, me azt nem kellēt fogni, de az ökrök hajtása az má egy kicsit körülményēs vót, met az ēgyik rosszabb vót, mind a másik. Vót annyi sírás, jajgatás ott!

A fēlnötteknek cséplēskor cséplés vót az ő dógik a gép mellett. Különöfōsön magyarokat fogadtak gépēlni, szóval cséplēni. Sokan úgy fogadtak el részes kapalót, kapáltak, amíg a kapálás tartott, osztá hotyha bējött a cséplés, akkor mēntek a masina mellē.

Milyen volt az ellátás, mit kaptak enni?

A koszt malē s túró mindēnnap. Bötös ételt adtak szērēdán s péntékēn, egy-egy fej hagymát vagy egy-egy uborkát, zöd uborkát. Ez vót a bötös étel. Oszta vasárnap adtak egy fél kila húst. Azt lehet mondani, amit nem akart az uraság fēlhasználni, a legrosszabb birkát levágotott, ezt ēccēre mēgfōzték, s egy porciót kapott mindēnki. S annyi vót az egész. Körülbelöl tiz-tizenöt dēkát tett ki az a fōtt hús, az vót, az vót a fél kila. A túró mēgint, hát még mikor jó túró adtak! De adtak olyant, ami ordával vót ēsszevigyítve, s az orda közte mēgvērēsēdēt. Útyhogy még a szagától ēs az ember mēgiszonyodott.¹⁰ Ezt egész hēt hónap alatt ezt kellēt ēnni.

Hol aludtak? Milyen volt a szállás?

Külön laktak a fēlnöttek s a gyermekēk. Hát azok külön vótak, met hát a fēlnöttek mongyuk amíg így kapáltak, akkor mindēnki privát a maga csinálta kalibába lakott. Oszta, ha a csépléshez mēntek, akkor közōsōn egy közōs nagyobb kalibába.

A gyermekēk az ējen kamaszok csak kalibába. Szalmából csináltak, s ott egész nyáron. Képzelheti! Harminc-nēgyven gyermek egy kalibába. Mēgkesztük tavasszal, s ott végbevittük az egész nyárat. Olyan vót, mind a sátor. A karókat ēsszeállogatták hosszan, s két bējárót hattak, s szalmával befōtték. Hát mindēnkinēk vót egy pokróc, más nem, s szalmán aluttunk. Asztá mikor essō lett, hát a szél lefújta a szalmát a tetejiről, s ázott mindēnünk. Sokszor mēktörtēt az, hogy ki kellēt ájunk, akár künn vótunk, s akár benn, ētyformán ásztunk.

¹⁰ Megiszonyodott: megundorodott.

Mindén vasárnap nem vót levátozás, még éty hónapig, s még két hónapig és abba a zingbe, s abba a gagyába. Mëgtermett a tetü, rëneteg sok tetü vót. A zembër nem tudott éjjel nyugunni, nappal nem tudott, met dógozni kellëtt, éjjel nem tudott, met ezëk az élösdiek rajta vótak.

Ki kötötte meg a szerzödést az urasággal?

Hát osztá vót égy úgynevezett kálfa. Égy fëlnött vót ugyë, aki felelős vót a bojérnak és s az embëréknek és. Amikor mëkfogatta eszkët a zembërékët vaj gyermekékët, hát akkor a bojér kifizette az összes, az egész hét hónapi díjat otthon. Oszta nekünk csak az járt, ami még a szerzödésbe vót, hogy ötven báni mindën hétën, és az élelmezés. A kálfa vëtte ki az élelmet, met asztá úgy vót, hogy járt mindën szëmlyre tíz kila tërëbuzaliszt, akkor másfélkila túró éty hétre, és éty félkila hús, s ötven báni hetipéNZ. S asztán ha nem tudott adni húst a bójér, akkor adott a fél kila húsétt harminc bánt. Útyhogy akkor nyócvan bán lëtt a hetipéNZ. Asztán eszt a kálfa kellëtt fëlvëgye ezëkët, s elossza az embërék köszit.

Mennyi pénzt kaptak elölegkënt?

Hát mongyuk aszt, hogy mikor én vótam, nyócvan forintot adtak hét hónapra. De én fëlnött számba mëntem, met a kálfa helyëitem mást mutatott bé. Útyhogy fëlnött számba kaptam nyócvan forintot. De az oan gyermekék, kik éjnyék vótak mind én, hatvan forint vaj ötven forintot kaptak egész üdöre. Hát még akkor mëgvót a zértëke a pénznek.

Amig az a züdö eljött, hogy el kellëtt mënni, met körülbelöl március végén, április elején el kellëtt mënni, akkora némelyiknek még égy fillërje se maratt, még a zútra se vót neki. Met addig élni kellëtt, s addig adósságot csinált, azt és mëk kellëtt adni, útyhogy nem vót mëgmaradva sëmmi. Oszta mikor összel hazamënt, kellëtt várja a másik bójért, hogy jöjön, hogy még osszanak pénzt, met hanem ehën hal.

Hogyan utaztak el a munkahelyre?

Az uraság fizette az utat. Hát vonatval mëntünk. Máskor mëgint esetleg ha közelëbb vót, kocsikot küdött.

Milyen munkát végeztek télen?

Hát pénzt szërëzni nem vót nagy lehetőség. Vizsnyicre kellëttek valami munkások. Vizsnyic egészén Galiciának a határán van. Égy cukorgyár van ott, nádmézfabrika. Aztán hát az éjen helyre én és eljártam. Kaptunk mindën napra égy koronát, abból kellëtt étkezni. Ezt a cukorrépának, ami ki vót présélve, azt kellëtt vagonba rakni.

Milyen más munkalehetősége volt még a szegény embereknek Bukovinában?

Vasútra és szoktunk jární, amig ez a törvén bé nem jött az oláhoktól úgy harmincötbe, harminchatba, hogy az éjen munkákra, ahol jobban lehet keresni, csak tíz százalék küssebbség mehet. Addig a magyarok mindënyütt előnybe részesültek a munkára. Kiadták azt a rendëletët, csak tíz százalék a küssebbségből, szóval a magyarokból csak tíz százalékot lehetëtt bévënni a munkára, a többi olá kellëtt lëgyën. Szerették a magyarokat, a bojérok és örökké csak magyarokat szerettek fogadni, met jobban dógosztak, dógosabbak vótak. Például a vasúton vótunk. Harmincháromba nagy árvíz vót, sok helyën még a vasutat és elvitte. Oszta elvittek így a vasútra dógozni, szóval így a vasútvonalakat helyreigazítottani. Münköt bévittek egész Jáson aol. Nagyön nagy helyet bëjártunk. Kellëtt lerakni a vasakat. Most égy sánt tíz olá nem tudott fëlvënni. Két embër vitatkozott. Akkor vót égy, aki a magyarokat pártolta:

– Állítsd fëre most a te embëreidët! – aszongya. – Látod, amit tíz embër nem vëszën fël, azt négy magyar elviszi.

S odaállított négy magyart, s szépën fëlvëtték, s odatëtték a helyire. S akkor verni kezdte a másik a kalapját a fõthöz, tõpdösött, hogy tíz nem bírta, s itt négy magyar elvitte.

– Hát ördögök ezék!

Útyhogy bé vót látva, hogy igën munkás nép a magyar. Szërte az országba el vót terjedve.

Kitörölhetetlen, keserves emléket jelentett egy-egy ember életében a Moldvában eltöltött néhány esztendö, kivált, ha gyerekként kezdte a munkát. Amikor tavasszal a „móduvások” elindultak a szekeken az állomásra vagy egyenesen a birtokra, zengett a falu szomorú dalaiktól. A bujdosásról, az elválás szomorúságáról, a keserü kenyréről, a szegénységről s a mérhetetlen bánatról énekeltek, kifejezve a faluját elhagyó, kiszolgáltatott ember lelkiállapotát. A „móduvások” keservesei közül az egyik legismertebb, amely több változatban maradt fenn, s talán leghüebben fejezi ki életérzésüket, álljon itt befejezéként:

*Moldovának nagy a széje,
Istenem vigy ki belőle!
Istenem vigy ki belőle!
Mert nehéz az élet benne.*

*Árva vagyok, szegén vagyok,
Szegén ember fia vagyok.
Olyan árva nincsen, mind én,
Andrásfalva híres helyén.*

Fábián Margit

Adalékok az Őrvidék (a mai Burgenland) történetéhez III.

Nyugat-Magyarország / Westungarn az ország egyik legfejlettebb vidékévé válik (1867–1914)

Az Őrvidék középső és déli részén az őrfalvak társadalmi – nemesi-közösségi – elkülönülését az 1848. évi forradalmi törvények hivatalosan megszüntették, de azok a valóságban még évtizedekig léteztek. A kiváltságok eltörlése azonban etnikai szempontból a Felsőőrsgben, illetve a Felsőpulyán élő középkori magyar határőrök leszármazottait nehéz helyzetbe hozta. A csoporttudatot folytonosan erősítő, az eredeti magyar etnikai szerkezetet megőrző nemesi közbirtokosság eltörlése egyre inkább lehetővé tette a környező német falvak lakóinak a betelepülését a forgalmi csomópontoknak és piacközpontoknak számító magyar nyelvterületekre, elsősorban Felsőőrrre és Felsőpulyára. Ez a megváltozott helyzet néhány faluban felgyorsította a magyarok beolvadását. Például így vesztette el magyar többségét a Pinka melletti Vasjobbágyi a XIX. század derekán, ahol 1828-ban még 57, 1880-ban már csak 16, 1920-ban mindössze 8% magyar élt.¹

A nyugat-magyarországi / őrvidéki területsáv egyik döntően magyar lakta központja, Alsóőr és környéke 1850-ig a Kőszegi járáshoz tartozott, amikor egy közigazgatási átszervezéssel, Felsőőr székhellyel létrehozták a Felsőőri járást. Ez az állapot azonban csak negyedszázadig állt fenn, amikor egy újabb közigazgatási átalakítással 1877-ben mindkét települést megfosztották mezővárosi rangjától. Felsőőr a legnyugatibb magyar nemzetiségű piac-, illetve vásárközpont volt a XIX. század második felében, ahol évente négy nagy országos sokadalmat tartottak az első világháborúig, ahol a mezőgazdasági termékeken kívül nagy számban állatokat – ló, szarvasmarha, sertés – is értékesítettek.² Különösen az Őrvidék északi és középső részén már a XIX. század második felében megkezdtek a rossz termőtalajok javítását meszezéssel, illetve különféle műtrágyák egyre szélesebb körű alkalmazásával. A tájon elterjedt szarvasmarha-tartásban ebben az időben következett be fajtaváltás, és az addigi magyar szürke marha helyett a magyar piros tarkát kezdték egyre nagyobb számban nevelni, belterjes tenyésztésben.

Őrvidék már a XIX. század második negyedében fejlődésnek indult, ami elsősorban a vasútépítésnek köszönhető. A magyar reformmozgalom megindítója, Nagycenk uradalmának birtokosa, gróf Széchenyi István (1791–1860) és körének hatására megszületett a főbb vonalirányokat is kijelölő 1836. évi XXV. cikkely, az első magyar vasúti törvény. Ezzel Magyarország megelőzte Európa számos államát. A végzés adta lehetőségek alapján Sina György (1783–1856) báró bécsi bankháza 1837-ben elnyerte a bécsi Déli Vasút építési engedélyét, amelynek egyik szárnyvonalát részben az Őrvidéken áthaladva, a Bécsújhely–Sopron–Győr vonalon tervezték. A görög származású Sina (eredetileg Georgios Sinas), a Habsburg-dinasztia után a második leggazdagabb család feje volt a birodalomban. Róla mintázta Jókai Mór egyik legnépszerűbb regényének, „Az arany ember”-nek (1873) a főhősét, Timár Mihályt. Egy gazdag gyapotszállító török pasa selyemzsinórt kapott a szultántól, és miután a fiával együtt meghalt, vagyonuk egykori megbízottjuk, Sinas kezébe került. Sina György és fia, Simon (1810–1876) – bár bécsi bankárként tartották őket számon – tevékeny részt vállaltak a reformkori magyar (!) nemzeti törek-

¹ Kocsis Károly: A magyar településtertület változásai a honfoglalástól napjainkig az Őrvidék (Burgenland) területén. In.: Néprajzi Látóhatár 2000. 3–4 sz. 52. old.

² Csoma Zsigmond: Az őrvidéki magyarság gazdasági és kulturális kapcsolatai a Dunántúllal (XVI–XX. sz. eleje). In. Savaria. 21/1. köt., 1992. Szerk. Dénes József. Szombathely 1994. 9–18. old.